

Az irónia pátosza

Tóth László: *Wittgenstein szóvivője*

Gondolat Kiadó, 2018

„Az ember végül homokos, / szomorú, vizes síkra ér, / szétnéz merengve és okos / fejével biccent, nem remél” – villan eszébe a recenzió analógia gyanánt a József Attila-strófa a *Wittgenstein szóvivője* többedik elolvasása után. Mert erről van szó a kötetben. A biccentésről, a biccentés higgadt módozatairól. Nincs ebben elkeseredés. Rideg tárgyilagosság van. Hiszen már József Attilával is ennek szándéka íratja le ezt a strófát. Persze van ebben jó adag lemondás is, de az inkább csak színezi a mondandót. Szükséges ez mindahhoz, hogy a dolgokat, eseményeket kívülről szemlélhesse az ember, aki keserű tapasztalataival együtt öregszik. Tóth László is ez évben tölti be a hetvenedik évét. Elérkezett tehát ideje a fanyar összegzésnek, a szétnéz merengve állapotának.

A *Wittgenstein szóvivőjével* foglalkozva leltem rá Wittgenstein nyelvjáték-elméletében az alábbi mondatokra: „Aki csodálkozik, hogy lehetséges, hogy az ember tudhat valamit, az talán olyan esetre gondol, mint az első. Biztosan nem olyanra, mint a harmadik.” Ez persze egyszerű logika, de aki szinte kizárólag minden esetben a harmadikat tételezi, az a költő (a *szóvivő*), akinek néha egy élet summájára is kell gondolnia, ami nyelvileg közel áll a kifejezhetetlenhez, vagyis: „Két szó közt a lélegzetvétel – / az vagy te” (*Mindent, mit mondani*). Azaz a szóvivő kilép szerepéből, és egy létező harmadikra gondol, aki mintegy véletlenül önmaga: magán-helyzetjelentést közöl, mindjárt a kötet elején.

Világos, hogy a költészet lényegében különbözik a filozófiától. A közös bennük csupán az, hogy a létből merített, a létre visszaható dolog mindkettő. A költészet

viszont személyes, és személyes is marad, bármennyire is eltávolodóban-menekülőben kívánja láttatni magát attól, ami a lényege, hiába fokozza le sajátos feladatát nyelvben megfogalmazott szereppé. Ám még ez a lefokozott, pusztán nyelvi szerep is merőben szubjektív a filozófiához képest. Azaz a líra még akkor is líra marad, és konnotációiban tetten érhető, amikor bármely formáját-színét levetkezni igyekszik.

A költő kitekint (kilép) a versből. Fürkészzi magát a versben. A versen kívül: „Most kihajolok ebből az üres papírból, és megírom ezt a szöveget. / Most kihajolok a szövegből, és megírom ezt a papírt. / Most kihajolok a szövegből, és megírom magamat” (*Permutációk*). Vagyis, ha akarom, ha nem, a költészet és a filozófia találkozásából mindig a személyre szabott irónia kerül ki győztesen.

Ám egyelőre úgy tűnik, hogy a nyelv a posztmodern utáni költő utolsó mentevára. Régen elmúltak az izmusok, el azok a költői forradalmak, amelyek a megnevezés végtelennek tetsző változataival akartak a hiú valóság előtt tündökölni. Ahogy tudálékos-fellengzősen mondani szokás: ma már más világ van. Esztétikai eszmények hullottak porba egy-két nemzedék szeme láttára. A valóság furcsa visszfényben játszik a szemlélővel, a virtuális valóság pedig nem emberszabású. A költő-Ádám – Tóth László alakmása – végzetes eredménytelenségre ítéltetett, mivel a nyelv által bármit ki lehet fejezni, csupán a ki-mondhatatlannak nincs ezredévek óta nyelvi megfelelője: „Ádám a nyelvben / teremődik s miként egykor az Úron / úgy néz most végig a szintaxisok fonémák / végtelen során nyitja a száját s általa / a nyelv

kezd beszélni magát mondja Ádám / miközben Ádám is magát mondatja vele” (*Ádám visszatér*). Vagyis a járhatónak tűnő utak sehol sem találkoznak, azaz: „Sehova kacsázik minden út” – ahogy egyik versében Nagy László írta. Nemkülönb. Tóth László is *A mozgólépcső-kalauz szerelmes lesz* verses szatírájában: „A tünemény mintha egy pillanatra csüggedten széttárta / volna a karját: „Hát nem...” – aztán eltűnt / a mélyben. S a mozgólépcső-kalauz / egy ideig, míg föl nem ért a magasba, / bávatag bámult utána.” Mi lenne, ha...? – tennék fel gyakorlott, derridai félreolvasóként a kérdést, ám nincsen „ha”, csupán a könyörtelen igazság, a mélység és a magasság kibékíthetetlen ellentéte, miszerint az ember és ember közötti kapcsolatok megbomlása nem ideiglenes, nem kiküszöbölhető, hanem egyszerűen ilyen a természete.

Csüggedten kell belátnunk, hogy a pusztai nyelvi dekonstrukció – bár termékenyítő ereje mára kétségtelenné vált – gondolati kísérletnek ugyan megfelel, ám a dekonstruált életút nem éppen megbízható menekülési lehetőség a költői személyén (*self*) kifejezésére. Ha tetszik, ha nem, a személynek mindenképpen ki kell hajolnia a szövegből, a logika csapdájából, hogy megpillanthassa ironikusra meztenített önmagát, sorsának leglényegét, amely általános embersors is egyben, amennyiben a vágyott és ideális mindig az ellenkező irányba tart. „Az értelmezés lényegemtől foszt meg” – írja Tóth László a *Kötelenben*

Tóth László gondolkodó költő. A gondolkodás alapja pedig a kételkedés, valamint a lényegkeresés. A *Wittgenstein szóvivője* ebben kapcsolódik össze a virtuális mesterrel. De benne van ebben vastagon és elválaszthatatlanul a József Attila-i: a líra: logika szemlélete nemkülönb. Másképpen ezek nélkül a lírai hős nem láttathatná magát, nem tartózkodhatna éppen másutt, mintegy megfigyelő harmadik személyként, nem hajolhatna ki a szövegből: „Átadja alattad a nő / magát teljesen a kék-

nek / te a szobában járkálsz közben / leve-szel a polcra / egy könyvet / belelapozol / kitekintve az ablakon / a fényűjságot olvasod / majd hátranézel / s látod amint az ágyon vadul ölel...” (*Látod amint téged ölel...*), nem kettőződhetne (sokasodhatna) meg, nem foszthatná meg magát valós cselekvésétől. A szövegből – és az eseményből – való illeten kilépés lehetne akár tragikus gesztus is, valójában a léthelyzetből adódó fanyar ironia. A világtapasztalattal rendelkező bölcsek elegáns, távolságtartó ironiája. Nem lehet másként – mondja a XX. század kulturális romjain nevelkedett költő Marsall Lászlótól Takács Zsuzsán, Petri Györgyön át a méltatlanul (vagy méltón?) elfeledett, sőt valójában föl sem fedezett, a rangsorba sosem besorolt Mező Ferencig, most pedig Tóth Lászlóig bezárólag.

Az imént felsorolt nevekből-életművekből is kitészik: az eltávolodó, dekonstruált keserűség-ironia egyáltalán nem mondható ritka jelenségnek újabb irodalmunkban. Fel kell tételeznünk, hogy valójában világunk dekonstruálódik. Annyira, hogy már-már a fősodorba tart. Kell lennie egy mindedig alig tudatosult korszaklemnek, amely egyértelműsíti azt a gesztust, amelynek hatására *Az otthon hidege* a lélekbe beléhatol, és elemeire hull, ami eddig megtartó erőként tette a dolgát: „Elfogytak a történeteink, / magunkat se, / egymást se mondhatjuk tovább – / kiürült térben bőklátszunk lélektelen, / istentől nem kapunk több álmot, / s ő sem álmodik már / velünk.” (*Kiürült térben...*)

A „Mintha kint maradtunk volna abból / Amiben menthetetlenül bent vagyunk” (*Valamit óhatatlanul*) – kifejezetten nemzedéki alapérzés. A kívülrekesztettség, a nem kívánt gyermek (a XX. század nagy nemzedékeinek költőutódja) önmagára mutatójának-eszmélésének feltételezése Tóth László majd egész nemzedékén nyomasztó tudatállapotként vonul végig. Valahol, valamikor valami megszakadt, ami soha többé nem állítható helyre. Hiába érzi kapcsolódásait a mesterekhez (Tözsér Ár-

pád, modern lengyel költők, Miroslav Holub, Henri Michaux), kortársakhoz: „ma a Költészet Napja van – / ebből az alkalomból felolvasod A Költészet Napját, / mindezt a barátság jegyében” (*A Költészet Napja*).

Mindezek ellenére – vagy talán éppen azért! – a *Wittgenstein szövivője* rendkívül dinamikus versek gyűjteménye. Az egyes darabok dinamikáját, magas szintű élvezeti értékét az ellentételezések, a szigorúan betartott logikai szillogizmusok stílusereje tartja fenn, de mégis, van a kötetben valami több, valami ennél kiemeltebb figyelmet érdemlő. Több a költő filozófiai, logikai felkészültségénél. Az elszántan „gondolkodó” költőnél. Ha elmélyülten olvassuk a könyvet, észrevehetjük, hogy Tóth László könyörtelen játékot játszik. Játékszere a végsőig kimunkált, letisztított nyelv, azaz a: „beviszem a nyelvfilozófiába a verset, hadd lássuk, mi történik ott vele” játékgesztusa. Személyes létének lemeztelenítése a nyelv által. A logika játékrendszerébe rejtve az

emberi lét végességének mindennapos tragédiáját.

Persze, hogy igyekszik mindezeket távol tartani magától az életet igenlő, vegytiszta gondolat! Ki kell facsarni a létből, amennyit még lehet. Jól tudjuk azonban, hogy mindez hiábavaló, és a törekvés menthetetlenül groteszkbe hajlik. Ádám, aki megteremtése óta nagy írónak készül: „Ádám el is hitte / hogy egyszer milyen nagyra nő majd / az egész világ a csodájára jár” (*Elnézi az idős asszonyt...*), korunkra a telefonkönyvet alkotja meg (*Kisded értekezés Ádámról, avagy a Kiűzetés valódi története*). Nagyjából ennyit lehetne mondani a *kiontottá vérről* (Ady) – ha már nyakig benne ülünk az öniróniában, s annak pátoaszával jelentéktelenítjük magunkat.

S a nyelv? Mi válik a nyelvből, a nyelv hordozta igazságból, ha minden igyekezetünk ellenére sem tudtuk teljes egészében meghódítani: „az ember utolsó mondatával kezd el / élete első igazi mondatát” (*Wittgenstein szövivője*). „A többi néma csend” – mondhatnánk Hamlettel.

Kemsei István

KEMSEI ISTVÁN (1944) költő, író, tanár. Utóbbi könyve: *40 év – negyven könyv* (2017).